

Toxir S. Xamzayev

Alfraganus universiteti o‘qituvchisi

Toshkent, O‘zbekiston

mr.tokhir@gmail.com

Annotatsiya: *Xalq og‘zaki ijodi insoniyat madaniyatining eng qadimiy va eng asosiy shakllaridan biridir. Ayniqsa, arab xalq og‘zaki ijodida hayvonlarga oid atamalar, maqollar va hikmatli so‘zlar keng tarqalgan. Bu so‘zlar xalqning ijtimoiy hayoti, axloqiy qadriyatlari va dunyoqarashining muhim qismiga aylangan. Hayvonlar ramzi sifatida o‘ziga xos qiyofa, xarakter va insoniy sifatlarni ifodalashda og‘zaki va yozma adabiyotda keng qo‘llaniladi.*

Kalit so‘zlar: *Arab xalq og‘zaki ijodida ko‘p uchrovchi hayvon nomlari, arab adabiyotida hayvon nomlarining madaniy, ijtimoiy va lingvistik ma‘no anglatish xususiyatlari, tuya (جمل), echki (تيس) tulki (ثعلب), sher (أسد), it (كلب), bo‘ri (نئب), eshak (حمار), cho‘chqa (خنزير), hayvon (حيوان), ilon (حية) atamalarining ma‘no anglatish xususiyatlari, duo niyatida hayvon nomlarining qo‘llanilishi, qarg‘ash niyatida hayvon nomlarining qo‘llanilishi.*

Arab tilida hayvonlarga oid atamalar va iboralar juda keng qo‘llaniladi. Ushbu atamalar orqali inson xarakteri, uning xislatlari, ijtimoiy holati va hissiyotlari ifodalanadi. Masalan, “tulki” so‘zi arab tilida “hiylakorlik” va “zuhdlik”ni bildiradi (Al-Azmeh, 1996, p. 45). Shu bilan birga, “sher” (yo‘lbars) so‘zi jasorat va kuch timsoli hisoblanadi (Badawi, 1992, p. 78).

Tashqi ko‘rinish, xatti-harakat, aql-zakovat va xarakter kabi omillar odamlarning hayvon nomlarini insonlarga nisbatan ishlatishiga sabab bo‘ladi. Bundan tashqari, hayvon nomining jinsi ham uning ma‘nosini butunlay o‘zgartirishi mumkin. Har qanday jamiyatda bo‘lgani kabi, hayvon nomlari arab jamiyatlarida ham muhim madaniy ahamiyatga ega. Ba‘zi arab ota-onalar bolalariga hayvonlarning ijobiy fazilatlaridan ilhomlanib, ularning nomini qo‘yishadi. Ya‘ni, ko‘plab arab erkak va ayollariga jozibador va kuchli yovvoyi hayvonlarning nomlari beriladi. Bunday an‘ana qadimgi arab tarixi va madaniyatida chuqur ildiz otgan bo‘lib, unda odamlar tabiat va atrof-muhit ta‘sirida shakllanadi. Inson sifatlarini hayvonlarga qiyoslab ifodalovchi “buqa kabi kuchli” (قوي مثل الثور) yoki “tulkidek ayyor” (ماكر مثل الثعلب) kabi iboralarni qo‘llash keng tarqalgan. Hayvon nomlariga murojaat qilish holatlari xalq og‘zaki ijodi – folklorda ham chuqur ildizga ega (Nesi, 1995). Ma‘naviy-ramziy ma‘noda, hayvon nomlarini insonlarga ko‘chirish har bir madaniyatda har xil talqin qilinadi. Masalan, Ringmar (2016, p. 113) ning ta‘kidlashicha, Taylandda ayol kishini “fil kabi yuradi” deb maqtab aytish odatiy hol sanaladi. Ammo, ayni ifoda Iordaniya madaniyatida juda haqoratli va qo‘pol so‘z sifatida qabul qilinadi, chunki bu ayolning semizligi haqida kinoya hisoblanadi va bu ijtimoiy jihatdan nomaqbul hisoblanadi.

Nutqda bunday hayvon atamalarining ko'pligi arab tilining semantik boyligini ko'rsatadi. Arab xalqi kundalik suhbatda hayvonlarga oid so'zlar va iboralar orqali qisqa va aniq ma'nolarni yetkazishga intiladi (Al-Mu'jam al-Wasit, 2010).

Hayvon nomlari lug'atlarda qat'iy va aniq ma'noga ega bo'lsa-da, ular bilan bog'liq madaniyatga xos ma'nolar ham mavjud. So'nggi tadqiqotlar hayvon nomlarining ijtimoiy ahamiyatini o'rganishga bo'lgan qiziqishning ortib borayotganini ko'rsatmoqda. Ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar esa hayvon nomlarining turli konnotativ ma'nolari va ularning insoniy fazilatlar bilan qanday bog'liqligini aniqlashga uringan. Masalan, Nesi (1995) turli hayvon nomlari bilan bog'liq ko'chma (majoziy) ma'nolarni tahlil qilgan. Uning tadqiqoti turli madaniyatlardagi hayvon turlari va ular bilan bog'liq ma'nolar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatishni maqsad qilgan.

Tadqiqot maqsadiga erishish uchun bir qancha hayvon nomlari yig'ilib, tahlil qilingan. So'zlar tasodifiy tanlangan bo'lsa-da, tadqiqotda kunlik nutqda eng ko'p ishlatiladigan hayvon nomlarini tanlash maqsad qilingan. So'ngra, so'zlar miqdoriy emas, balki sifatli tahlil qilinadi, chunki hayvon nomlariga ularning ma'nolari to'liq tavsiflanadi. Natijada, so'zlar avvaliga lug'atdagi lug'aviy (denotativ) ma'nolari asosida aniqlanadi. Ushbu tadqiqotda so'zlarni aniqlash uchun eng ko'p ishlatilgan lug'atlar — "Muajam Al Maani" (معجم المعاني) va "AL-Muajam AL-Wassit" (المعجم الوسيط) hisoblanadi. Bundan tashqari, tadqiqotda ko'plab arab maqollari Maydani (2013) tomonidan tuzilgan "Majma' al-amthal" (مجمع الأمثال) lug'atidan olingan. Hayvon nomlarining lingvistik ma'nolari berilgach, ularning turli majoziy va madaniy ma'nolari ham ko'rsatiladi. Bunday tahlillar tasodifiy emas, balki mashhur arab maqollari, idiomalari va she'riyatdagi qo'llanilishiga asoslanadi.

Al-Jahiz (776-868) arab adabiyotining yorqin namoyandasi bo'lib, hayvonlarga oid ilmiy asar yozgan ilk olimlardan biridir. U hayvonlarning tabiatini, xulqini, hamda insonlar bilan bog'liqligini batafsil tahlil qilgan (Al-Jahiz, Kitab al-Hayawan, 1987). U hayvonlarning xatti-harakatlarini insoniy sifatlar bilan bog'lab, ko'plab metaforalar va allegoriyalar yaratgan. Misol uchun, Al-Jahizning fikricha, tulki insonga o'xshab hiyla ishlatadi, ammo sher kuch va jasorat timsolidir.

Bundan tashqari, arab she'riyatida ham hayvonlar ramzi keng tarqalgan. Masalan, mashhur shoir Abu Nuwas (756-814) tulki, bo'ri va sher kabi hayvonlarni inson xususiyatlarini ifodalash uchun metafora sifatida ishlatgan (Badawi, Muhammad Mustafa, Modern Arabic Literature, Cambridge University Press, 1992, p. 134-138).

So'zlarning ahamiyati faqat ularning lug'aviy (to'g'ridan-to'g'ri) ma'nosidagina iborat emas, balki ular bilan bog'langan majoziy ma'nolar orqali ham belgilanadi. Shuning uchun, majoziy ma'no ham lug'aviy ma'no kabi muhim sanaladi (Husam Al Dain, 1980). Ushbu tadqiqotda asosan madaniy kontekst bilan bog'liq bo'lgan ko'p uchrovchi hayvon nomlari o'rganildi.

Tahlil natijalariga ko'ra, ayrim hayvon nomlari ijobiy, boshqalari esa salbiy ma'nolarda ishlatilgan. Bu holat madaniyat, kontekst, hatto jins (erkak/ayol) omiliga qarab o'zgaradi. Hsieh (2006) tadqiqotida ham qayd etilganidek, hayvon nomlari ma'lum bir madaniyat doirasida semantik (ma'noviy) asosda baholanadi. Bu esa, hayvon

nomlarining turlicha majoziy ma'nolar bilan bog'lanishi va ularning inson xususiyatlari bilan uyg'unligining madaniy asoslangan ekanligini ko'rsatadi.

Arab adabiyotida keng qo'llanilgan bu hayvon nomlari arablarning dunyoni idrok etishi, e'tiqodi, jamiyatdagi tasavvuri va qarashlarini aks ettiradi. Bu fikr Al-Makaui (2007) tadqiqotiga ham mos keladi, u o'z ishida ism va atamalar muqaddas manbalardan ilhomlanishi mumkinligini va ular diniy madaniyatni ifodalayotganini ta'kidlagan. Arablar o'zlarini kuchli deb hisoblagan va kuchli hayvonlar nomi bilan atalgan bo'lishni istagan, chunki ular ismingiz sizning shaxsingizni belgilaydi deb ishonishgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ahmad, A. (2017). The semantic creativity in the opposites. UAE: Al Manhal.
2. Al-Azmeh, Aziz. Muslim Kingship: Power and the Sacred in Muslim, Christian and Pagan Politics. I.B. Tauris, 1996.
3. Al-ghaood, F. (2012). The language of poetic discourse in Jamil Buthaina. UAE: Al Manhal.
4. Al-Harahsheh, A. and Al-Rousan, M (2020). Animal names used to address people in Jordanian spoken Arabic.
5. Al-Jahiz. Kitab al-Hayawan [Hayvonlar Kitobi]. Dar al-Fikr, Bayrut, 1987.
6. Al-makaui, A. (2007). The environment and the Names: a study of the meanings and the semantics. Cairo: Kotobarabia.
7. Al-Mu'jam al-Wasit. The Comprehensive Dictionary of the Arabic Language. Dar al-Fikr, 2010.
8. Badawi, Muhammad Mustafa. Modern Arabic Literature. Cambridge University Press, 1992.
9. Bassnett, Susan. Translation Studies. Routledge, 2014.
10. Ben Salamh, S., & Maalej, Z. (2018). A cultural linguistics perspective on animal proverbs, with special reference to two dialects of Arabic. AWEJ for Translation and Literary Studies, 2(4), 21-40.
11. Griffiths, Robin. Symbolism in World Literature. Routledge, 2001.
12. Halupka-Resetar, S., & Radic, B. (2003). Animal names used in addressing people in Serbian. Journal of Pragmatics, 35(12), 1891-1902.
13. Ibn Manzur. Lisan al-Arab. Dar Sadir, Bayrut, 1990.
14. Jung, C.G. Archetypes and the Collective Unconscious. Princeton University Press, 1969.
15. Nesi, H. (1995). A modern bestiary: A contrastive study of the figurative meanings of animal terms. English
16. Omar, Y. Z. (2012). The challenges of denotative and connotative meaning for second-language learners. ETC: A